

ÇUKUROVA BÖLGESİ GİRİT GÖÇMENLERİNİN GİRİT'E DAİR ANLATILARININ SOSYAL TARİHE KAYNAKLIK ETMESİ

Yrd. Doç. Dr. Refiye Okuşluk ŞENESEN
Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
rokusluk@cu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Girit adasından Anadolu'ya mübadele öncesinde ve mübadeleyle gelen Girit Göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, sosyal tarihe kaynaklık etmeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Göçmenlerin Girit'teki yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri, onları göçe zorlayan siyasi ve sosyal olaylarla göç yolculuğunun zorlu hikâyeleri, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

In this study, the narratives of the immigrants from the island of Crete, who came before and during the Exchange, were evaluated in the context of their source of social history.

The subject of the study is the way of life of migrants in Crete, their traditions and customs, the political and social events that forced them to migrate and the challenging stories of the migration journey.

GİRİŞ

Göç; yaşam şartlarının kısıtlı olması sebebiyle daha iyi kaynakların olduğu ve yaşam şartlarının daha yüksek olduğu yerleri bulmak amacıyla insanların bir yerden başka bir yere geçici veya tamamen kalıcı olmak suretiyle coğrafi yer değiştirme hareketidir. Göçün sebepleri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. İnsanlar, fiziki şartların olumsuzluğundan dolayı göç ettiği gibi, siyasî, iktisadî sebeplerden de göç etmektedirler. Bunların yanında afetler ve dinî sebeplerle yapılan göçler de bulunmaktadır. Göçün diğer bir sebebi ise, sosyaldır ve buna dinî göç de girmektedir. Siyasî baskılar veya dinî baskılar sonucu insanların başka ülkelere ilticasına veya göçüne rastlanmaktadır. Göçler, sebep olan faktörlerine göre iki grupta toplanabilmektedir. Bunlar; serbest irade ile yapılan göçler, zorunlu otorite baskısı ile yapılan göçlerdir. Bu göçler uluslararası olabileceği gibi, bir devlet içinde de olabilmektedir. Bir ülkede yaşayan insanlar daha iyi yaşam şartları ve ekonomik imkânlar için başka bir yere göç edebilirler. Ya da devletin bazı uygulamaları sebebiyle zorunlu olarak başka yerde iskânları yapılabilir (Akkayan, 1979, s. 21-23).

Bu göç hareketlerine bağlı olarak süre sınırlaması olmadan başka bir yere kısa bir süre için veya geri dönmek üzere gidenler de "göçmen" olarak adlandırılmıştır. 1924 yılında Roma'da toplanan Göçler Kongresi'nde "göçmen" tabiri, iş bulmak amacıyla vatanını terk eden ile daha sonra buna eşlik eden kimse olarak tanımlanmıştır.

1932 yılında Cenevre’de toplanan kongrede göçmenler “geçici ve sürekli” olarak kısımlara ayrılmış, Birleşmiş Milletler Nüfus Komisyonu da “Geçici göçmen, sürekli göçmen, mülteci ve mübadil” ayrımını kabul etmiştir. Türkiye’deki istatistiklerde daha çok “yerleşmek üzere gelenler” göçmen sayılmış, bunlar devlet tarafından yerleştirilenler ve yerleştirilmeyenler olarak ayrılarak birinci gruba girenlere de “iskânli göçmen” denmiştir (Geray, 1970, s. 9).

Türkler, tarih boyunca göç olgusuyla çok sık karşılaşmışlardır. Göç konusunda yapılan bütün tanımlara zaman içinde Türkiye ve Türk Devleti örnek olmuştur. Kurulan bu dünya devletleriyle kıtalara hâkim olan Türkler, tanımlamaları yapılan “göç” kavramını bir iskân metodu olarak da kullanmışlardır. Zorunlu göç kavramına giren bu metod ile fethedilen fakat ekonomik anlamda gelişmemiş ve harap olmuş topraklara dinamik nüfusun iskânı ile buraların hem ekonomik hem de sosyolojik anlamda cazibe merkezi olması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin nüfus sahalarında uygulanan bu metod ile birçok nüfus Balkanlar bölgesine yerleştirilmiştir. Ancak bu nüfus; artık savaşların kaybedilmesi ve topraklardan geri çekilme zorunluluğundan dolayı geri dönmek zorunda kalmış, Anadolu tekrar iç göç ile karşı karşıya kalmıştır. 1699 yılından itibaren Kırım, Kafkasya ve Balkanlar’dan göçler başlamıştır. Osmanlı Devleti bu göçler ile birlikte “muhacir ve mübadil” kavramlarıyla tanışmıştır (Tonguç, 1966, s. 54-55).

Çağdaş Türkiye toplumunun şekillenmesinde önemli dinamiklerden biri de bu göçler olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, süregelen bölünmelerine ve nüfus hareketlenmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede, göç sorunu da önü alınamayan boyutlara ulaşmıştır. Bu göçler, ulus-devlet oluşturma sürecinde Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne tarihi bir miras olarak kalmıştır.

Yakın tarihimizin en büyük göç dalgalarından birisi de hiç kuşkusuz mübadeledir. Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan’da imzalanan sözleşme ve protokolle, Türkiye’de yerleşik Ortodoks Rumlarla Yunanistan’da yerleşik Müslümanların zorunlu göçü öngörülmüştür. Mübadele sözleşmesi sonucu Türkiye’ye gelenlere “mübadele muhaciri” veya kısaca “mübadil” denilmektedir (Özsoy, 2007 a, s. 11). Nüfus mübadelesi; tarihi ve hukuki bir terim olarak Türk ve Rum ahalinin, karşılıklı ve zorunlu Türkiye’den Yunanistan’a, Yunanistan’dan Türkiye’ye taşınmalarıdır. Türk ve Rum ahaliden, 18 Ekim 1918 tarihinden sonra Yunanistan’ı ve Türkiye’yi terk etmiş olanlar mübadeleye tabi sayılmışlardır.

Nüfus mübadelesinin ve öncesindeki göçlerin çok önemli sosyal, ekonomik ve siyasi etkileri olmasına karşın, Türkiye’de gerekli ilgiyi görmemektedir. Türkiye’de göçmen folkloruyla ilgili yapılan akademik çalışmalar ne yazık ki çok yeterli değildir. (Konuyla ilgili çalışmalar için bkz. Alangu, 1983; Çobanoğlu, 2001; Kümbetoğlu, 2001; Görkem, 2006; Çokişler, 2007).

Sözlü Tarih ve Halkbilimi İlişkisi

“Tarih bilimi ve tarihçi belli bir topluma ve zamana bağlı geçmişi konu edinir.” (Bıçak, 1996, s. 54-56). Yalnızca belgelere dayalı bilgi, tarih bilgisi değildir. “Tarih bilgisi, geçmiş hakkında bağlantılı, ahenkli, anlaşılır bilgi formudur.” (Thomson, 1983,

s. 6). “Tarihçi, inceleme alanı olarak aldığı geçmişin bir kesitini, bütün yönleri ve olgularıyla incelemek için yola çıktığında bütün teknikleri kullanır. Bunların yanı sıra sağlıklı bir sentez yapabilmek için her biri ayrı birer araştırma alanı olan sosyal bilimlerin bütün dallarına başvurma gereği duyar. Tarihçi, araştırma alanına göre gerektiğinde edebiyat çözümlerinden de yararlanır.” (Vial, 1994, s. 6).

“Sözlü kültür ortamı, icra ortamı avantajından dolayı tarihe yazılı bilgi ve belgelerde bulamayacağı alternatifler ve ayrıntılar sunar” (Ersoy, 2009, s. 29). Sözlü tarih çalışmaları, kaynak olarak kişisel anıların kullanımı üzerine inşa edilir. “Sözlü tarih, her ne kadar kişisel yaşam öykülerinin belgelenmesi olarak algılansa da folklor paradigmasında kolektif bilincin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Göçler, iskân, tarihi olaylar, vs. daha çok sözlü tarihin kapsamına alınmıştır.” (Bayat, 2009, s. 85-93).

“Günümüzün tarihçisi insanlığın dünden bugüne gerçekleştirdiği ve halen yaşamakta olduğu serüveni sorgulayıp anlamaya çalışmaktadır. İnsanlığın sorunlarını evrensel boyutlarıyla kavrama, aydınlatma çabası, araştırmacıları disiplinler arası çalışmaya zorlamaktadır. Tarihçi, incelediği konuyu temellendirmek için tarihi kaynakların yanı sıra dini inançları, destanları, efsaneleri, evliya menkıbelerini vb. kullanmalıdır. Tarihi bir olay kadar, olayın etrafını ören psikolojik öğeler de önemlidir.” (Turan, 1978, s. 37). Halk anlatmalarında, edebiyat ürünlerinde ise tarihi olayın geçtiği zamana ait yaşayış, düşünüş ve inanışların izleri görülür. (Artun, 2000 a, s. 187-192; Artun, 2000 b; Artun, 2008, s. 63-69).

“... Tarihsel olaylar kültür içerisinde muhakkak birtakım izler bırakır ve söz konusu o izler bizim olayı art zamanlı olarak takip etmemize fırsat verir. “Tarihi Yeniden Kurma Kuramı” tarihin bilinmeye veya elde çok az veri bulunan dönemlerini kavrayabilmek ve aydınlatabilmek amacıyla halkın yaşamından izler taşıyan folklor malzemelerinden yararlanmayı esas almıştır. Bu çerçevede sözlü tarih çalışmaları kapsamında, halk bilgisinin peşinden gidilerek tarihsel gerçeklik aranmaya çalışılmıştır. Günümüzde de devam etmekte olan sözlü tarih (oral history) çalışmaları, halkbilimi ve tarih disiplinleri arasında son yıllarda gelişen metodolojisi ile çok büyük bir gelişme göstermektedir.” (Dorson, 2006, s. 19).

“Yeni Tarihselcilik Akımı, tarihi ele alış biçimi ile geleneksel yaşam biçimlerinin dışına çıkmayı başarmıştır. Geleneksel tarih anlatılarında sadece savaşlar, anlaşmalar, soylu insanlar ve devlet adamları gibi toplumun üst düzey kesimini konu edinen, halkı ve onların yaşantısını göz ardı eden tarih anlayışı, yeni tarihselcilikte yer almaz. Yeni tarihselciler, gündelik yaşamı ön plana çıkararak, sıradan yaşamlar sürmekte olan insanların öykülerini anlatmayı amaç edinir. Geleneksel tarih anlayışında ötekileştirilen ve kendisini ifade etmesine izin verilmeyen kişiler veya topluluklar, yeni tarihselciler tarafından çalışmalara konu edilir.”

Göçlerin sebepleri ve biçimleri ne olursa olsun insan grupları ile eski yurt arasındaki ilişki, yapı olarak aynı özelliklere sahiptir. Arkada ecdâd hatıraları, mukaddes topraklar üzerinde yürüyüp yaşadıkları ve isimlendirdikleri, her şeyiyle paylaştıkları bir tabiat ortamı, belki bir daha geri dönemeyecekleri baba ocağı, yaşayış tarzlarını etkileyen, düşüncelerini şekillendiren, dünya görüşlerini belirleyen yurt kalmıştır.” (Yıldırım, 1998, s. 139).

Çukurova bölgesi Girit göçmenlerinin dil ve edebiyat ürünleriyle, gelenek, görenek, adet ve inanmaları, halk bilgisi ürünleri, geçiş dönemlerini tespiti yönelik olarak hazırlanmış olduğumuz “Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü

Araştırması” başlıklı kitapta (Şenesen, 2011) göçmenlerin Türkiye’ye gelişleri ve sonrasında yaşadıklarıyla, bu topraklarda vermiş oldukları halkbilimsel malzemenin değerlendirmeleri yapılmıştır. Ancak göçmenlerin Girit’teki yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri, onları göçe zorlayan siyasi ve sosyal olaylarla zorlu göç yolculuğunun yürekleri burkan hikâyeleri, kitap içinde değerlendirmedığımız bir bölüm olarak kalmıştır. Göçmenlerin geldikleri topraklardan göç ediş hikâyelerini işleyen yayımlar, son yıllarda dikkatleri konu üzerine çekmektedir (Bkz. Altınsay, 2004; Pekin, 2005; Özsoy, 2007 a, 2007 b; Ünal 2007 vd.)

Bu çalışmada, Girit adasından Anadolu’ya mübadele öncesinde ve mübadeleyle gelen Girit Göçmenlerinin Girit’e dair anlatıları, sosyal tarihe kaynaklık etmeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Girit’teki Yaşama Dair Yazılı Kaynakların Tespitleri

Girit adası, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildiği andan itibaren özel, ayrıcalıklı bir yapı içinde olmuştur. Bu ayrıcalıklı yapının temelinde imparatorluğun diğer vilayetlerinden toplanan ispençe, tapu, otlak, kışlak tuz, vb. divani ve örfi vergilerin adadan alınmaması ilk sırada yer alır. İkinci olarak ada 1821’de başlayan Yunan isyanına fiilen katıldığı dönemde Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın yönetimine bırakılmış ve 10 yıl süreyle onun yönetiminde özel yapısını geliştirmiştir. Mehmed Ali Paşa adada, Mısır’dakine benzer bir örgütlenme oluşturmaya çalışmış, yerel yönetimi güçlü ve etkin kılabilecek yerel meclisler oluşturmuştur (Adıyeke, 2006, s. 240).

Ada, 1839’da ilan edilen Tanzimat sürecinin de dışında bırakılmış ve ardından tüm Osmanlı İmparatorluğu genelinde yapılan Temettuat sayımları, Girit adasında temettuat vergisi alınmaması nedeniyle yapılmamıştır. Bunun yanı sıra özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı yönetimi adada, buraya özgü önemli reformlar ve düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Ancak tüm bu süreç içinde Girit adası halkı, tarihi karakteristik özelliklerinden olan isyan halinden hiç geri durmamıştır (Adıyeke, 2006, s. 240). Bağımsız Yunanistan’ın en büyük politik hedefi olan “Megali İdea” belirlenirken ilk göz önüne alınan Girit olmuş, Yunan isyanına da fiilen katılan Girit’te bundan sonra sürekli olarak Megali İdea’nın izlerini taşıyan ayaklanmalar, iç karışıklıklar yaşanmıştır (Adıyeke, 2006, s. 242).

Girit adası, Osmanlı İmparatorluğu’nca en son fethedilen yerlerden biri olması nedeniyle imparatorluğun deyim yerindeyse bir namus meselesi olma özelliğini yüzyıllarca korumuştur. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda adada ardı ardına yaşanan ayaklanmalar ve siyasi iç karışıklıklar sırasında Avrupa devletleri, stratejik öneme sahip bu yöreyi sürekli gözetim altında tuttular. Sürekli bu isyanlara ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun ada yönetimine müdahale ettiler ve yine sürekli Osmanlı yönetiminin önüne reform projeleri koydular. Yapılan her yeni düzenlemeyle, reformla, Adadaki Osmanlı hâkimiyeti biraz daha azaldı (Adıyeke, 2006, s. 240).

1878’de Avrupalı Devletlerin de baskısıyla Osmanlı Devleti’nin imzalamak zorunda kaldığı “Halepa Fermanı”; Hıristiyanlar’a verdiği geniş haklar nedeniyle, Müslüman halkın oldukça zor bir duruma düşmesine neden oldu. Giritli Müslüman halk, Müslüman olmayan toplumun geniş haklara sahip olduğunu biliyor ve Hıristiyan vali tarafından yönetilmek istemiyordu. Müslüman olmayanlar da Osmanlı yönetiminin gönderdiği valileri kabul etmiyordu. Bu anlaşmazlıklar adada her iki taraf arasında sonu

ölümle biten çatışmaları doğurdu. Rumların gerçekleştirdiği baskılar ve cinayetler neticesinde Türkler, ada içerisinde köylerden, daha güvenli olan kentlere göç etmeye başladılar (Parlak, 2004, s. 25).

1889'da Hıristiyanlar vergi vermemeye ve kurdukları silahlı çetelerle Osmanlı kuvvetlerine saldırmaya başladı. İki toplum arasında mevcut olan düşmanlık, çatışmaya dönüştü ve Girit'te bir iç savaş çıkmasına neden oldu. Bu iç savaş sonunda Girit'ten İstanbul'a ve Girit'in köylerinden büyük kentlere bir göç yaşandı.

1897 yılında Yunanistan'ın adayı işgaliyle birlikte göç olayları daha da şiddetli bir şekilde yeniden başladı. Kırsal bölgedeki Müslümanlar geride tüm mal varlıklarını ve hayvanlarını bırakarak şehirlere yığılmaya başladı. Ortodokslar ise onların boşalttığı yerlere geçtiler.

1898 geçici yönetim bu duruma bir çözüm getirmeyince 25 bini bulan sığınmacı Müslüman Büyük Devletlere başvurdu. İsyancı liderler Müslümanların köylerine dönmelerine ancak Osmanlı askerleri tümüyle adadan çekilince izin vereceklerini söylüyorlardı. 1898 yılı sonlarında Osmanlı tüm asker ve memurlarıyla geri çekilince Müslümanların güvenle köylerine dönmelerini sağlandı. Ancak zaten bu zaman içinde Müslümanların büyük çoğunluğu Anadolu'ya göç emiştii (Adıyeye, 2000, s. 54).

“Daha Mübadele Sözleşmesi imzalanmamışken Girit'te ve ana kara Yunanistan'da Resmo, Kandiye, Hanya, Selanik, Langaza, Kavala gibi kentlerden kalkan Türkler çok kötü görüntüler içinde, Türkiye'ye gelme telaşına düştüler. Yollar, kıyı kentlere doğru perişan görüntüler sergileyen, yanlarında hayvanları, döküntü eşyalarıyla göç eden Türklerle doldu. Yunanistan topraklarından Türkler, sökün etmiş, canlarını Türkiye'ye atmak üzere yollara dökülmüşlerdi. Bulunabilen ne türlü araç varsa bu araçlarla kimi zaman toplu, kimi zaman bireysel olarak topraklarını terk edip göçe koyulmuşlardı. Bazen birkaç aile bir araya geliyor bazen de koca bir köy hep beraber yola çıkıyordu. Ancak, yollarda baskı ve şiddet vardı. Kitle halinde göç edenler, özellikle Rum çocuklarının taşlı saldırılarıyla ya da yetişkinlerinin kin dolu bakışlarıyla ve şiddetiyle karşılaşılıyorlardı. Yollara dökülen bu insanların hedefi, liman kentleriydi. Orada bir gemiye binip, bir şekilde kendilerini Türkiye'ye atmayı umuyorlardı. Yollar insan kaynıyordu. Bu kez yığılma, liman kentlerinde gerçekleşiyordu. Bir liman kentine ulaşanla, Türkiye'ye gidecek gemi bulma olanağı hemen hemen hiç olmadığından, bulabildikleri meydanlarda, öbek öbek toparlanıyorlardı. Kıyı kentleri köylerinden, kasabalarından kopup gelmiş Türklerle kaynıyordu. Denk yığınları ve üç beş parçalık döküntü eşyalarının ortasında, kimileri yanlarında getirebildikleri hayvanlarıyla bekliyorlardı. Derme-çatma çadırlar kurarak geçici barınmalarını sağlıyorlar ya da daha olmadı açıkta yatıyorlardı. Açlık, pislik ve perişanlık yaygındı. Beslenme şansa bırakılmıştı; sağlık sorunları olsa da kendileriyle ilgilenecek bir kurum ya da makam yoktu. Sanki yazgısıyla baş başa bulunuyorlardı. Bir kısmı kara yoluyla Türkiye'ye gelmeyi umuyordu. Oysa Türk-Yunan sınırı kapalıydı. Gemiler düzenli hareket etmiyordu. Basit mavnalar tutup onlarla gitmeye kalkanlara Yunan devriyesi bin bir türlü zorluk çıkarıyordu. Bir şekilde vapura binseler bile, geleceğe ilişkin bir bilinmezlik içinde, büyük bir ruh çöküntüsü, hayal kırıklığı ve psikolojik incinmeyi yaşayarak çırpınıp duruyorlardı. Türkiye'de ise durum, çok daha ağırdı. Savaş yüzünden, yerleşim yerlerinin büyük bir kısmı yakılıp yıkılmıştı. Yerli nüfusun önemli bir kısmı evsiz,

yurtsuz kalmıştı. Yunan çekilişi sırasında Batı Anadolu'da ve Marmara'da yerleşim yerlerinin neredeyse yüzde yetmiş'i yakılıp yıkılmıştı" (Arı, 2008, s. 123).

Girit'teki Yaşama Dair Sözlü Kaynakların Aktarmaları

1. Sosyal Yaşam

Girit adasına Türkler, ada fetih olunduktan sonra 1640-1649 yıllarından itibaren, Osmanlı yönetimince, bir devlet politikası ile yerleştirilmeye başlanmıştır. Devlet, Girit adasına Sivas, Malatya, K. Maraş, Kayseri, Konya, Adana, Antalya, İzmir, Muğla, Aydın, Manisa, Burdur, Isparta, Afyon, Niğde, Kırşehir, Yozgat, Karaman, Silifke, Halep, Hatay, Gaziantep gibi illerden halkı yerleştirmiştir 1640-1669 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden getirilen Türkler dışında, Anadolu'da bulunan topraksız yurttaşların gönüllü olanları da Fatih Gazi tarafından Girit adasına gönderilip iskân edilmeleri sağlanmıştır. Devlet, kendilerine hoca, imam ve Bektaşî babaları da göndermiştir (K. 1).

Girit adasındaki büyük şehirler şunlardır: Kandiya (Kastro), Resemnos, Vjanos... Bildiğimiz köylerse şunlardır: Genelde İrakliyo (Kandiye) şehrinin köyleri Evaka, Haraka, Pirogos, Zorac, Halasa, Maşera, Stiyacı, Akazya, Panojano, Kato Vjanos, Panometos, Katometos, Pervola (K. 1).

Göçten önce Girit'te Türkler, şehirlerde ve köylerde yaşıyorlardı. Şehirdekiler sanayi ve ticaretle, köydekiler ise çiftçilik, bağcılık (üzüm, armut, incir) ve en çok da zeytinlik ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardı. Maddi durumları genelde çok iyiydi (K. 2, K. 3, K. 4).

Giritli Türkler adada peynir, yoğurt ve şarap yapmasını öğrenmişler. Zeytinyağı ve sofra zeytini konusunda çok ustalaşmışlardı ve bu önemli geçim kaynaklarındandı. Tüccarlar, Giritli Türklerin yaptığı bu ürünleri alıp Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ihraç ederlerdi. Adada koyun üretiminin kolay olması sebebiyle (yırtıcı hayvanlar yoktu) koyunculuk oldukça fazla gelişmişti. Koyunları kıvrıcık ve ince kuyruklu idi. Evlerde mutlaka dokuma tezgâhları olurdu ve koyun yününden battaniye, yatak malzemesi, giyecek eşyaları yaparlardı. Dokuma, iş ve araç tezgâhları vardı. Anayurda gelişlerinde, beraberlerinde bu tezgâhları da getirmişlerdir (K. 1).

İngilizlerin yerli Rumları, Giritli Türklere karşı kışkırtmalarından önceki durum, gerek Türkler gerekse Rumlar açısından oldukça iyiydi. Yaklaşık 250 yılı beraber, kardeşçe geçirmenin verdiği, birbirlerine karşı saygı ve sevginin olduğu ortam Rumlar ile Türkleri birbirine oldukça yakınlaştırmış, kaynaştırmıştı. Türkler Girit dilini kısa sürede öğrendiler, öz dillerini unutup, Rumca'yı ana dilleri gibi konuştular. Ana yurda döndüklerinde halkın %80'i Türkçe bilmiyordu (K. 1).

Türkler, Girit'teyken hem kızlarını hem de erkeklerini okuturdu (K. 2, K. 3, K. 4, K. 6, K. 7). Girit'te son zamanlara doğru Türklerin okula gidip, yükselmeleri istenmemekteydi. Azınlık oldukları için onların okumasına engel olmaktadır (K. 11).

Girit'teki Türklerin örf, adet ve inanışları arasında kurban kesmek, oruç tutmak bulunmaktadır. İnanış olarak; Alevi, Bektaşî ve Sünniler vardır. Ancak Bektaşîler çoğunlukta idi. Amca kızıyla oğlu, hala kızıyla oğlu, dayı kızıyla oğlu evlenebilmekteydi. Bektaşî-Alevi olanlarla Sünni olanlar arasında mezhep ayrımcılığı yapılmaz, kardeşçe yaşarlardı (K. 8, K. 1).

Girit'teyken kadın erkekler arasında bir eşitsizlik söz konusu değildi. Kız ya da erkek de okula gönderilirdi. Kadın özgürdü, erkek egemenliği çok fazla yoktu; fakat Anadolu'ya geldikten sonra yerli halk bu durumu kolay kabullenememiştir (K. 4).

Girit'te misafirhaneler olurdu. Durumu iyi olan ailelerin evlerinde odaları olurdu. Gelen giden yolcular ve misafirler (Türkler) orada kalır, yer, içer ve giderlerdi. Misafir geldiği zaman "tavuk saryaç" pişirilirdi (K. 5).

Giritli Türkler, Girit'teyken inek sütünü asla içmezlerdi. Bu sütü içmeyi, pis ve ayıp sayarlardı. İnekten süt içenleri "köpek" diye adlandırıyorlardı. İnsanlar, ineğin sütünü içmeyi yavrusuna bıraktıkları için bir yıllık uzağı üç yıllık boyunda olurdu. Orada yetişen öküzlere "çift öküzü" diye beslerlerdi. Koyun sürülerine dağda bir kişi bakardı. Hırsızlık hiç olmazdı. Tek kayıp, yabani hayvanlar nedeniyle olurdu. Çobanlar sürüleri çok nadir beklerdi (K. 1).

Girit'teyken sofraya oturulduğunda bayanlara da içki (şarap) ikram edilirdi. Babalarının yanında, kızlar rahatça şarap içebilirdi; fakat yabancı, tanımadık ortamlarda kızların içki içmemesi gerektiği anlatılırdı. Kızlar babalarının yanında ya da büyüklerinin yanında özgür ve rahat hareket edebilirlerdi (K. 4).

Erkekleri bellerine kırmızı kuşak bağlardı. Bu kuşak, o kişinin zengin olduğunun ve ağa çocuğu olduğunun bir göstergesi kabul edilirdi. Göçtükleri sırada da bellerine bu kuşağı bağlamışlardır. Bu kuşak ipek böceğinin ipeğinden yapılan ipekli bir kumaştır. Giritli Türkler, eşlerini Rum kadınlarından ayırmak için peçe giydirelirdi. Girit'te Türk kadınları, şehirde peçe takıp çarşaf giyerlerdi; fakat köylerde böyle bir şey yoktu. Türkiye'ye göçtükten sonra, Atatürk istediği için peçelerini çıkarmışlardır (K. 5).

2. Göçe Sebep Olan Olaylar

Türkler Girit'te yaşadıkları müddetçe Girit Rum halkıyla iyi ilişkiler kurmuşlardır. Türklerle Rumlar eşit haklara sahipti ve Rumlar devlet tarafından hiçbir ayırım gözetilmeksizin çok iyi korunmuşlardı. Rumlar ile Türkler birbirine saygı ve sevgi çerçevesiyle yaklaşmışlar, güzel dostluklar elde etmişler hatta Türklere kızlarını bile vermişlerdir.

Rumlar Osmanlı devleti zayıflamaya başladığı zaman topraklarını da birer birer kaybetmek zorunda kalmıştır. Bunu fırsat bilen İngilizler, Yunanistan'ı destekleyerek onlara devlet kurma konusunda yardımcı olacaklarını söylemiştir. Yunanistan bu gücü de arkasına alarak Osmanlıya başkaldırmıştır.

İngilizler, Rum halkını, Türkleri Girit'ten çıkarmaları konusunda kandırmaya çalıştı. Fakat Rum halkı, Türk halkıyla yüzyıllardır beraber kardeşçe, saygı ve sevgi içerisinde yaşamıştı. Hatta Rum kızlarıyla Türkler evlenirlerdi. Bu evliliklerde Rum kızları Müslüman olurdu. Bu durum, Rum kızlarının ailelerinin hiçbir küskünlüğü, dargınlığı olmazdı. Ayrıca, Osmanlı yönetimi, hiçbir zaman Rumlara Türklere farklı muamele yapmamıştı. Türkler hangi haklara sahipse, Rumlar da o haklara sahipti. Rumları kandıramayacaklarını anlayan İngilizler, bu kez de Rumlardan çocuklarını kendilerine vermelerini, o çocukları kendilerinin yetiştireceklerini söylediler. Bir yandan da, bir türlü Rumları Türklere karşı kötülük yapma konusunda kandıramayan Yunanlılar, Rumları tehdit etmeye başlamışlardı. "Türkleri buradan çıkarmazsanız, onları öldürmezseniz, biz sizi öldüreceğiz, çocuklarınıza, eşinize kötülük yapacağız."

diyerek onları korkutmaya başlamışlardı. İngilizleri teşvikiyle dört-beş bin Yunanlı genci eğitilerek çete grubu haline getirilip Girit'e gönderildi. Bu grup, zor kullanarak, Rumların ellerinden çocuklarını alıp onlara çete eğitimi yaptırmaya başladılar. Bu çocuklara Türk düşmanlığı aşılayarak, onları Türkleri katletmek üzere görevlendirdiler. Arka arkaya Türk evlerine baskınlar düzenleyerek yüzlerce Türk'ü katlettiler.

Basacakları Türk köylerine önceden gizlice giderek, komşularını uyararak Rumların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktu. Bu şekilde katliam ve zulümler tam 36 yıl boyunca devam etmiştir. Rum yaşlıları durumu Türklere haber verip onların dağlara kaçmasını sağlamıştır. Bu göç olayına "Panastasi" denilmekteydi. O sırada devlet de Girit'teki Türklere yardım edebilecek durumda değildi.

Türkler, İngilizlerin Girit yönetimini ele almasıyla, artık küçük direnişlerle kendilerini savunmaya başladılar. Bireysel olarak tatmin edici sonuçlar alamayan Giritli Türkler, durumu Osmanlı'ya bildirir ve artık kendilerini kurtarmaları söyler. Çünkü Rumlar ve İngilizler acımasızca çocuk-büyük demeden kadın-hamile demeden dehşet verici katliamlar yapmaya başlamışlardır. O sırada devletin başında bulunan II. Abdülhamit adaya gemiler gönderir ve eşyaları hazır olan halkın büyük kısmını 1898 yılında ana yurda getirtir (K. 1).

Yunanlıların Rum gençlerine çete eğitimi vermeden önceki zamanlarda Rum halkı ile Türk halkı arasında asla hırsızlık olayı olmazdı, birbirlerine son derece güvenirdi ve mallarını saklama gibi önlemlere gerek duymazlardı. Ancak adadaki son dönemlerde Türk erkekleri, hayvanları çalınmasın diye hep karda yatarlardı. Bu nedenle belleri hep ıslak olurdu. Bu durumu da kimseye şikâyet etmezler, "Yunan'ı Yunan'a mı şikâyet edelim" derlerdi. Bu çeteler adadaki son dönemlerde, Türklerin evlerinde ne kadar malları, para ve altınları varsa hepsine el koymuşlardır (K. 2, K. 3, K. 4, K. 7).

Adadaki son dönemlerde, Türkler, Rumlar tarafından yapılan çok büyük katliamlara maruz kalmışlardı. Yaşlı genç, çoluk-çocuk hatta hamile bile demeden insanlar acımasız yöntemlerle katledilmişlerdi. Bunun yanında tecavüzler, yağmalar, evlerinin yakılıp yıkılması da yapılan işkencelerdendir (K. 9, K. 10, K. 11). Girit'te Türkler çoğunlukla Alevi-Bektaşî geleneğine sahip oldukları için tekkeye giderlerdi. Yunan çeteleri son zamanlarda tekkeye de baskınlar düzenlemişler, burada da katliamlar yapmışlardır (K. 2, K. 12, K. 13, K. 14).

3. Göçmenlerin Geliş Hikâyelerinden Örnekler

"Babam Girit'te süt imalathanesi, hayvan sürüleri ve bahçeleri olan zengin bir kişiymiş. Annem 16, babam 26 yaşındayken evlenmişler. Annem Türkiye'ye gelirken hamileymiş. Doktor, doğum yapmayacak kadar hasta olduğunu anneme söylemiş. İlaç yazacağını söylemiş. Fakat o tarihte orada ne doktor ne de ilaç varmış. Yunanlılar, Giritli Türkleri katledip, tamamen Girit'ten temizlemek için her Türk evinin kapısına onları katledecekleri kişileri dikmişler. Fakat bizim erkeklerimiz de tedbir amaçlı olarak hep damlarda yatarlardı. Bir fırsatını bulup annemle babam kaçmaya karar vermişler. Paralarını ve altınlarını özel dikilen giysilerine, çoraplarının içine, beline sarmışlar. Bizi doktorun oğlu götürmüş. Komşumuz olan bu Rum doktor çok iyi bir insanmış. Biz öncelikle Rumların çok olduğu köyden Türklerin çok olduğu köye kaçmayı istemişiz. Annemi alıp dişi ata (farara) bindirmişler. Babam ile o doktorun oğlu atı çekiyormuş. Sımira geldiklerinde, çete mensupları bunları durdurmuş, para istemişler. Doktorun

oğluna da Türklere yardım ettiği için çok kızmışlar. Annem attan inerken, vücudunda sakladığı altınların hepsi yere dökülmüş. Askerler bu altınları toplarken bizimkiler fırsattan yararlanıp kaçıp kurtulmuşlar. Sonra geri köylerine dönmüşler ve kültürlü zümreden bir grup kişi Atatürk'e mektup yazıp katliamlardan bahsetmiş, kendilerini bu zulümlerden kurtarmalarını istemişler. Türkiye'den gemiler gönderilmiş. Bizimkilerin Türkçesi iyi olmadığı için Anadolu'ya geldiklerinde az mal ve arazi vermişler.” (K. 4)

Sonuç

Çağdaş Türkiye toplumunun şekillenmesinde önemli dinamiklerden biri de göçler olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, süregelen bölünmelere ve nüfus hareketlenmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede, göç sorunu da önü alınamayan boyutlara ulaşmıştır. Bu göçler, ulus-devlet oluşturma sürecinde Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne tarihi bir miras olarak kalmıştır.

Girit'te yaşadıkları sırada Yunanlılara karşı kimliklerini tanımlarken Müslümanlığı kullanan Giritliler, yerlerinden edildikten sonra diğer Türklere karşı Giritli kimliklerini öne çıkarmışlardır. Bu durum, Girit'teki yaşamlarından söz ederken Giritlilerin kendilerini Türk, bugünkü yaşamlarından söz ederken ise kendilerini Giritli olarak tanımlamalarının nedenini ortaya koymaktadır.

“Sözlü kültürün kimlik ve kültür oluşturucu etkisi tartışmasız çok yönlüdür. Ortak yaşlar, acılar, zaferler, hatırlananlar, unutilanlar, bastırılanlar, ortak kahramanlar, ritüeller, kutlama alanları, kutsal mekânlar ve yapılar sözlü ve sözsüz iletişim vasıtaları ve bu birikimin ana unsurlarıdır” (Ersoy, 2009, s. 38). Sözel ortam yaratıcılığında toplum hayatına kazandırılmış, karışmış her türlü ürünün o toplumun tarih ve medeniyetine ait birer sözel tarih belgesi, birer sözel metin gibi görülmektedir.

İnsanoğlu dil, din, millet gibi aidiyet unsurlarıyla yaşadığı coğrafyanın izleriyle tecrübelerini, inançlarını, örflerini, adet, gelenek ve göreneklerini sonraki kuşaklara aktararak devamlılığını sağlamıştır. Çalışmamızda, Girit göçmenlerinin göç ettikleri topraklardaki yaşam şekilleriyle, kendilerini göçe zorlayan olaylara dair bir önceki nesilden dinleyerek aktardıkları hikâyelerin derlenmesiyle, sözlü tarih çalışmalarına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Kaynak kişilerin 1. dereceden yakınlarının başından geçen olayların derlenmesi neticesinde elde edilen malzemeye göre, bu anlatılar içinde sosyal tarihe kaynaklık edecek öğeleri şöylece sıralayabiliriz:

- 1) Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, işgal altında kalan bu bölgenin insanların kurtuluş çalışmalarında hangi yolların izlendiği konusunda bilgi verir.
- 2) Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, halkın o zor günlerde içinde bulunduğu ortamı ve ruh halini anlatarak döneme ışık tutar ve tanıklık eder.
- 3) Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, o dönemdeki devletin yaptırım gücü ya da devlet üzerindeki yaptırımlar, adalet mekanizması hakkında bilgi verir. Anlatılanlardan yola çıkılarak Osmanlı'nın çöküş dönemindeki sosyal yapıya ait bilgiler edinilebilir.

4) Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, adadaki sosyal yaşantı hakkında ipuçları verebilir. Türklerin eğitimi, dini inançları, misafirperverlikleri, evlilik çeşitleri, toplumda kadının yeri ve rolleri, giyim-kuşam kültürü, sofrâ âdâbı vb. konularda çeşitli bilgiler edinilebilir.

5) Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatıları, adadaki beşeri ve ticari durum hakkında ipuçları verebilir. Türklerin nereden geldikleri, nerelerde yaşadıkları, geçimlerini neyle sağladıkları, uzmanlaştıkları iş kolları vb. konularda çeşitli bilgiler edinilebilir.

6) Sonuç olarak Girit göçmenlerinin Girit'e dair anlatılarının, dönemin siyasi ve sosyal yapısını, halkın psikolojisini, düşünüşünü, yaşayışını, inançlarını, duygularını yansıtmaları yönüyle sosyal tarihe kaynaklık ettikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

ADIYEKE, A. N.- ADIYEKE, N. (2006), *Fethinden Kaybına Girit*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

ADIYEKE, A. N. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

AKKAYAN, T. (1979), *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

ALANGU, T. (1983), "Balkan Ulusları ve Halkları Halk Kültürü Ortaklığı", *Türkiye Folkloru El Kitabı*, Adam Yayıncılık, İstanbul.

ALTINSAY, S. (2004), *Kritimu, Girit'im Benim*, Can Yayınları, İstanbul.

ARI, K. (2008), *İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübâdele Gemileri*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir.

ARTUN, E. (2000 a), "19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Ortadoğu'nun Sosyal Tarihine Bir Kaynak: Âşık Esrari'nin Vehhabi Destanı", *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, S. 23, Ürün Yayınları, Ankara.

..... (2000 b), "Prizrenli Âşık Ferki'nin Destanları", 3. *Uluslar arası Kıbrıs, Balkanlar, Avrupa Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri*, KKTC.

..... (2008), "Âşıkların Destanlarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmeleri", *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

BAYAT, F. (2009), "Sözlü Tarih Kavramı: Geçmişin Anlamlandırılması Geleceğin Kurulması", *Folklor/ Edebiyat*, 57/1, Ankara.

BIÇAK, A. (1996), "Tarih Biliminde Tarih Bilincinin Yeri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Ağustos, S. 32, İstanbul.

ÇOBANOĞLU, Ö. (2001), “Aile ve Göçmen Folkloru Bağlamında Türk Halk Kültüründe Göç Hikâyeleri”, *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler* 1. Cilt, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

ÇOKIŞLER, N. (2007), Girit Göçmenleri Türk Halk Kültürü Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

DORSON, R. M. (2006), Günümüz Folklor Kuramları, (Çev. Selcan Gürçayır, Yeliz Özey), Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

ERSOY, R. (2009), *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler arası Bir Yaklaşım Denemesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

GERAY, C. (1970), “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 3, S. 4.

GÖRKEM, İ. (2001), “Tahir Alangu’nun Balkan Folkloru Çalışmaları”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.11/ <http://turkoloji.edu.tr>.

KÜMBETOĞLU, B. (2001), “Farklılığın Algılanmasında Kültürel Filtreler”, *Folklor/Edebiyat*, C.7, S. 25, Ankara.

ÖZSOY, İ. (2007 a), İki Vatan Yorgunları Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

..... (2007 b), Mübadelenin Öksüz Çocukları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

PARLAK, C. (2004), *Girit’ten Çanakkale’ye Göçler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

PEKİN, M. (2005), Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bili Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ŞENESEN, Okuşluk R. (2011), Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması, Karahan Kitabevi, Adana.

THOMSON, D. (1983), *Tarihin Amacı*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

TONGUÇ, S. (1966), “Amerikan Tarihinde Göçmenleri Yeri”, *Tarih Dergisi*, S. 21, İstanbul.

TURAN, O. (1978), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul.

ÜNAL, H. (2007), Kayıp Vatan Girit, Nesil Yayınları, İstanbul.

VIAL, E. (1994), “Tarihin Konusu ve Yöntemleri”, *Théma Larousse*, İstanbul.

YALÇIN-ÇELİK, D. (2005), *Yeni Tarihseccilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Ankara, Akçağ Yayınları.

YILDIRIM, D. (1998), “Coğrafya’dan Vatan’a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

* Kaynak kişilerle ilgili bilgiler şu sırayla verilmiştir: Adı, soyadı, doğum yılı, doğum yeri, eğitimi, medeni hali, mesleği, derlemenin yapıldığı yer ve tarih.

K1: Hasan Demir, 1928 Erzin, okuryazar, çiftçi-çoban, dul, Turunçlu Köyü/ Dört Yol, Mayıs 2006.

K2: Ayten Hançerli, 1963, Mersin, lise, evli, Adana, Eylül 2005.

K3: Fikret Aytaç, 1933, Selçuk, enstitü, dul, ev hanımı, Adana, Ekim 2005.

K4: Mehlika Elmacı, 1958, Mersin, lise, dul, ev hanımı, Adana, Ekim 2005.

K5: Gülistan Örnek, 1956, Adana, ilkokul, ev hanımı, evli, Adana, Mart 2006.

K6: Zeynep Baz, 1963, Tarsus, lise, ev hanımı, dul, Tarsus, Ekim 2005.

K7: Meliha Mert, 1938, Selçuk, enstitü, evli, ev hanımı, Adana, Ekim 2005.

K8: Yüksel Hançerli, 1948, Adana, üniversite, evli, emekli TRT mensubu, Adana, Eylül 2005.

K9: İbrahim Yılmaz, İhsaniye Köyü/ Tarsus/ Mersin, ilkokul, çiftçi, evli, İhsaniye Köyü, Nisan 2007.

K10: Hüseyin Yılmaz, 1939, Tarsus, okuryazar değil, bekâr, çiftçi, İhsaniye Köyü, Nisan 2007.

K11: Kevser Yıldız, 1950, İhsaniye Köyü, okuryazar değil, dul, ev hanımı, İhsaniye Köyü, Nisan 2007.

K12: Zekiye Hançerli, 1924, Kandıye, lise, dul, emekli, Adana, Eylül 2005.

K13: Şengül Tolongüç, 1958, Adana, yüksek okul, evli, ev hanımı, Adana, Eylül 2005.

K14: Zeynep Taş, 1946, Tarsus, yüksek okul, evli, emekli, Tarsus, Eylül 2005.